

A SUPĂRA ȘI A SE SUPĂRA SAU CAZUL UNUI TRANZITIV RETROERENT

Prezenta analiză își stabilește ca punct de plecare problematica dezbătută de prof. univ. dr. G. G. Neamțu în *Teoria și practica analizei gramaticale* (1999, p. 363–367) în vederea stabilirii criteriilor prin care să putem distinge în limba română între relațiile gramaticale de complement direct (CD) și complement indirect (CI), atunci când ambele funcții sintactice se realizează în construcții identice de tip „pe + Ac”.

Voi încerca aici o abordare a structurilor-tip de la care pornește analiza lui G. G. Neamțu (exemplele 1 și 2), din perspectiva unei sintaxe multistratale, de transformări sintactice a teoriei Gramaticii generative.

- (1) Copiii **îi**₁ supără câteodată pe părinți₁.
 (2) Copiii₂ **se**₂ supără câteodată pe părinți.

Structurile 1 și 2 diferă la nivel formal doar în tipul de clitic pronominal care concatenează adjunctiv cu predicatul verbal, înțeles aici ca o categorie lexicală care proiectează grupul verbal al propoziției. Ambele clitice au mărci nominale de gen (masc.), număr (pl.), persoană (a III-a) și caz (Ac.) identice, dar referințe distincte: *se* este coreferențial cu subiectul în nominativ (*copiii*), iar *îi* este coreferențial cu argumentul obiect în acuzativ (*părinți*). De asemenea, distingem între cele două clitice prin calitatea reflexivă a cliticului *se*, care nu se reflectă însă în interpretarea semantică a propoziției care îl conține. Cu alte cuvinte, structura 2 este pseudo-reflexivă, adică prezintă o structură sintactică reflexivă care se corelează cu o structură semantică nereflexivă.

Pseudo-reflexivele din limbile romanice au fost intens analizate în Gramatica relațională de către sintacticieni cum sunt Carol Rosen și Barry J. Blake în relație cu subcategorizarea verbelor intransitive în grupul inergativelor și grupul inacuzativelor. Structurile pseudo-reflexive care conțin verbe intransitive se numesc retroerente și sunt generate în straturi sintactice intermediare, în care argumentul nominal își reține valoarea sintactică inițială în același timp în care își asumă una nouă, în procese de avansări (inacuzativele) sau retrogradări (inergativele) sintactice.

În cazul discutat aici, verbul *a supăra* este un inacuzativ cu tranzitivitate opțională. Cu alte cuvinte, structurile sintactice intransitive care conțin acest verb (3) pot construi participii adjectivale (4) care corelează semantic cu propoziția intransitivă.

- (3) Copiii₂ **se**₂ supără ușor, dar le trece repede.
 (4) copiii supărați

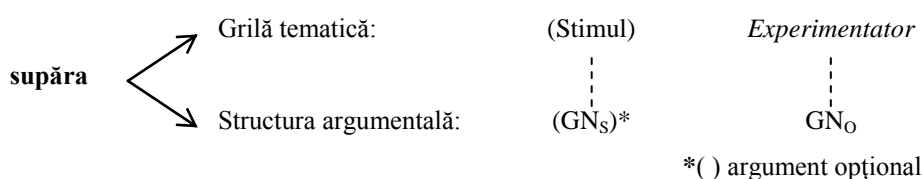
A se compara cu un inergativ retroerent din limba română (5), care nu poate să coreleze semantic cu un participiu adjectival (6).

(5) Copiii₂ se₂ roagă numai la biserică. .

(6) *copiii rugați

În structurile 1, 2 și 3 categoria lexicală care proiectează grupul verbal este aceeași, dar felul în care valența sa sintactică se actualizează este diferită.

(7)

Verbul *a supăra* poate fi atât tranzitiv, cât și intransitiv, însă, atunci când valoarea sa intransitivă se actualizează, grupul nominal (GN) selectat ca unic argument este interpretat ca obiect și nu ca subiect. Actualizarea tranzitivă a verbului poate adăuga un alt grup nominal cu interpretare sintactică de subiect, dar acesta rămâne un argument opțional. La nivelul structurii tematice, corelarea valorilor sintactice cu rolurile tematice este fixă: interpretarea semantică de *experimentator* se aliniaza valorii sintactice de obiect direct, iar cea de *stimul*, valorii sintactice de subiect.

Comparând structura (1) cu structurile (2) și (3), putem spune că valoarea retro-entă realizată morfologic ca *se*, cliticul reflexiv, marchează traseul unei avansări sintactice de la valoarea inițială de complement direct (confirmată de posibilitatea corelării cu participiul adjectival) la valoarea finală de subiect (confirmată de cazul nominativ și poziția preverbală). Structura (2) rămâne însă, și în această interpretare, problematică, din punctul de vedere al interpretării sintactice a grupului prepozițional *pe părinți*. G. G. Neamțu, în lucrarea amintită, propunea interpretarea sa ca obiect indirect, și nu ca obiect direct. Aparatul Gramaticii relaționale confirmă această analiză ca dizlocare a subiectului inițial, interpretat semantic ca *stimul*, de către avansarea complementului direct *experimentator* la valoarea de subiect, urmată de reinterprețarea subiectului inițial dizlocat ca *șomer* în structuri de tipul complementului de agent sau, ca în acest caz, de retrogradarea subiectului inițial dizlocat la o valoare sintactică ierarhic inferioară subiectului și complementului direct, și anume cea de complement indirect.

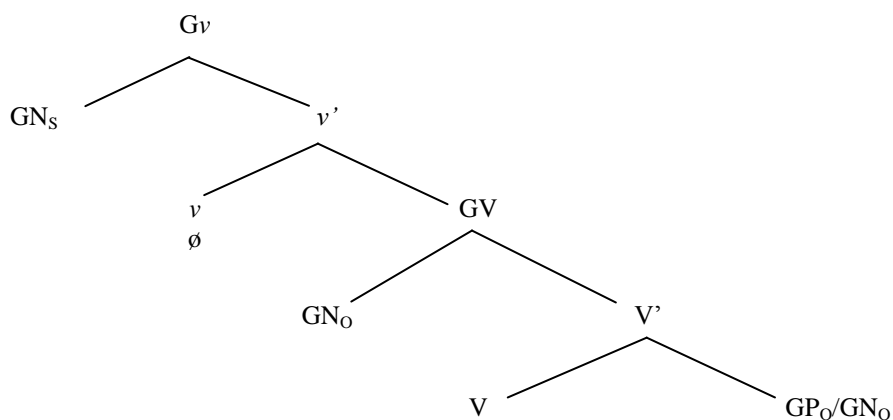
Aplicarea modelului generativist minimalist în această analiză prezintă un avantaj important, și anume reinterprețarea funcțiilor sintactice argumentale (S, CD, CI) ca poziții specifice într-un arbore binar, aflate într-o relație ierarhică stabilită prin c-comandă. Grupul verbal se constituie prin concatenări recursive ale centrului (verbul) cu constituenții cu care fuzionează [*Merge!*] pe baza corelării mărcilor centrului cu mărcile constituenților [*feature-checking*]. În urma fuzionării, centrul interpretează semantic constituenții argument conform grilei sale tematice.

Grupul verbal poate să conțină până la 3 argumente: un subiect (numit și argument extern) și maximum două obiecte (numite și argumente interne), întotdeauna evaluate distinct ca obiect direct sau obiect indirect. Gramatica generativă distinge între valorile de subiect și obiect printr-o asimetrie generată la nivel de concatenare prin fuzionare cu centre verbale distincte. Aceasta presupune reinterpretarea structurii verbale ca o structură complexă implicând nu un singur centru, ci două:

– unul lexical (verbul), care fuzionează cu argumentele obiect și proiectează grupul verbal nuclear GV [*core VP*];

– și unul funcțional (particula verbală vidă [*light v*]), care fuzionează întâi cu grupul verbal nuclear GV, încapsulându-l, și apoi cu argumentul subiect pentru a genera grupul verbal periferic Gv [*vP shell*].

(8)

Astfel, valoarea de subiect, argumentul extern, este dată de o fuzionare la nivelul periferic al structurii verbale, iar cea de obiect, argumentul intern, de o fuzionare la nivel nuclear.

La nivelul grupului verbal nuclear GV, pot să fuzioneze două argumente obiect. Dată fiind însă proprietatea de ramificare binară [*binary branching*] a structurilor sintactice, derivată din caracterul binar al oricărei operații de concatenare, fie ea fuzionare sau adjuncție, cele două argumente obiect nu pot să fuzioneze simultan cu centrul verbal, ceea ce ar determina structuri sintactice ternare, ci numai secvențial. Această asimetrie generată de ordinea de fuzionare a argumentelor obiect cu centrul (prima fuzionare *vs* ultima fuzionare) este interpretată ierarhic în termeni de supraordonare *vs* subordonare în termeni de c-comandă. Cu alte cuvinte, argumentul obiect care fuzionează ultimul în grupul verbal nuclear îl c-comandă (este ierarhic supraordonat) pe cel care fuzionează primul. Interpretările de complement direct sau complement indirect în acest context sunt mai puțin relevante. Ceea ce este important este că argumentele obiect nu pot interpretate ca ierarhic egale din punct de

vedere structural. Limba engleză, de exemplu, aplică în acest caz două criterii de selectare a ordinii fuzionării constituenților argument în grupul verbal nuclear:

A. Tipul de structură: Obiectul nominal GN c-comandă obiectul prepozițional GP sau propozițional GT, unde T este categoria funcțională Timp gramatical. Cu alte cuvinte, grupul nominal GN va fuziona întodeauna ultimul atunci când concurează cu alte tipuri de structuri.

Ex. *George gave the book to Mary vs *George gave to Mary the book.*
„George i-a dat cartea Mariei.”

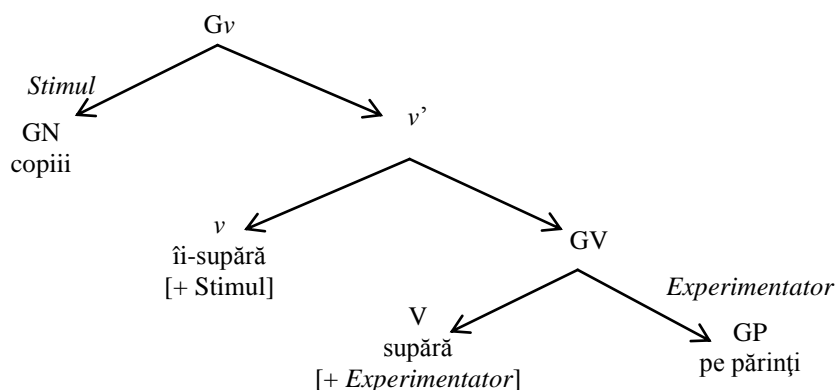
B. Dacă ambele argumente obiect ce concurează la fuzionarea în grupul verbal nuclear GV sunt grupuri nominale GN, se aplică o scară a ființării [*animacy scale*] prin care semnificatul neînsuflețit se subordonează semnificatului însuflețit, cel inconștient celui conștient, cel cu semnificant substantiv comun celui cu semnificant nume propriu.

Ex. *George gave Mary the book vs *George gave the book Mary.*
„George i-a dat Mariei cartea.”
*George gave the girl a flower vs *George gave a flower the girl.*
„George i-a dat fetei o floare.”
*George gave Mary the baby (to kiss) vs *George gave the baby Mary (to kiss).*
„George i-a dat Mariei bebelușul (să-l sărute).”

Aceste criterii de determinare a ordinii de fuzionare par să nu se aplice în limba română, care are o topică mai puțin rigidă, probabil datorită contrastului între cele două cazuri, acuzativ vs dativ, care fac vizibile diferențele sintactice între cele două argumente obiect.

Reîntorcându-ne la analiza modului în care în limba română verbul *a supăra* generează grupuri verbale, pentru propoziția tranzitivă din exemplul 1 și în conformitate cu valența sintactică a verbului descrisă în diagrama 7, proiectăm diagrama 9 de mai jos. În grupul verbal nuclear GV verbul *supăra* fuzionează cu grupul prepozițional GP *pe părinți*, care este, în consecință, interpretat semantic ca *experimenter*. Fuzionarea în grupul verbal nuclear GV dă acestui constituent interpretarea sintactică de argument obiect. În grupul verbal periferic G_v particula verbală vidă *v* fuzionează cu grupul verbal nuclear GV, iar ca ultima fuzionare cu grupul nominal GN *copiii* pe care îl interpretează semantic ca *stimul*. Această fuzionare în G_v periferic îi dă grupului nominal GN *copiii* statutul de argument subiect. Particula verbală vidă *v* are, de asemenea, un comportament adjunctiv, generând o concatenare de acest tip cu prima formă verbală din domeniul său c-comandat, care este verbul *V supăra*. Această necesitate de concatenare generează o operație de deplasare [*Move!*] de la centru (V) la centru (v), care nu este altceva decât o îmbinare între operația de duplicare [*Copy!*] și cea de concatenare adjunctivă [*adjunction*]. Orice operațiune de duplicare generează însă o redundanță fonetică, ce se rezolvă prin ștergerea pronunției copiei care succede, dar nu pe cea a copiei care precede.

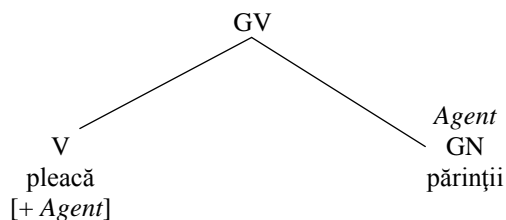
(9)

Categoria vidă, ca și categorie funcțională și printr-un proces similar cu cel al categoriei funcționale timp gramatical T, poate intra într-o relație de acord gramatical [*Agree!*] cu cel mai apropiat (în acest caz și singurul) nominal din domeniul său c-comandat, care este întreg grupul verbal nuclear GV. Astfel, categoria vidă *v* se realizează fonetic (*îi*) ca clitic pronominal prin acord gramatical cu nominalul *părinți* pe care îl c-comandă și de la care copiază mărci nominale de tipul caz (Ac), persoană (a III-a), număr (pl.) și gen (masc.)

Dar, așa cum am văzut în diagrama 7, care stabilește valența sintactică a verbului *a supăra*, argumentul obligatoriu este corelat cu rolul tematic *experimentator* și este interpretat sintactic ca obiect și nu subiect (vezi testul participiului adjectival); iar argumentul subiect corelat cu rolul tematic *stimul* este opțional. Cu alte cuvinte, verbul *a supăra* este inacuzativ. Verbele inacuzative, ca și participiile pasive, se caracterizează prin absența grupului verbal periferic Gv, așa cum se observă în reprezentarea 10 a structurii verbale a propoziției *Pleacă părinții*.

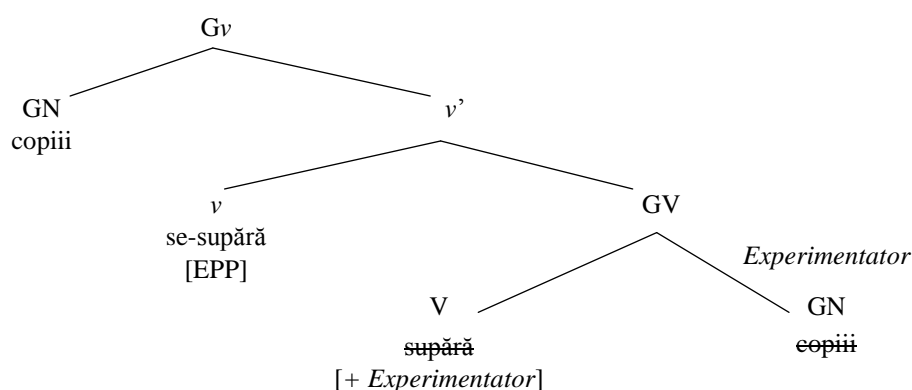
(10)

Inacuzativele retroerente însă fac excepție. Ele proiectează grupul verbal nuclear GV, care este mai apoi încapsulat prin fuzionare în grupul verbal periferic Gv. Ceea ce deosebește însă retroerentele inacuzative de verbele inergative, tranzitive și bitranzitive, care fac același lucru, este că particula verbală vidă *v* nu poate inter-

preta semantic, prin atribuire de rol tematic, nominalul cu care trebuie să fuzioneze și pe care trebuie să-l interpreteze sintactic ca subiect. Astfel, particula verbală vidă *v* trebuie să fuzioneze cu un nominal din domeniul său c-comandat care a fost deja interpretat semantic. Acest tip de selecție generează o operație de deplasare a celui mai apropiat nominal interpretat semantic din GV, domeniul c-comandat al lui *v*, iar condiția de deplasare este codificată formal ca marca EPP [*Extended Projection Principle*] a lui *v*. Această marcă EPP generează o deplasare de tip duplicare + fuzionare, care, la rândul ei, prin operația de duplicare, generează un lanț coreferențial între o poziție de argument obiect din grupul verbal nuclear GV, interpretată semantic, și poziția de argument subiect din grupul verbal periferic *G_v*, neinterpretată semantic. Rezultatul este o structură reflexivă din punct de vedere sintactic, dar nu și semantic, adică un pseudo-reflexiv.

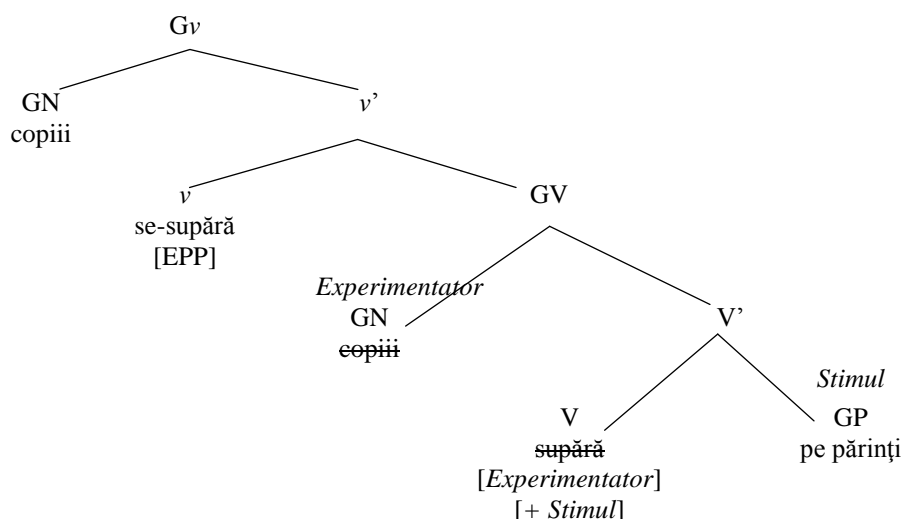
(11)

La fel ca în diagrama 9, particula verbală vidă *v* intră într-o relație de acord gramatical [*Agree!*] cu cel mai apropiat (în acest caz și singurul) nominal din domeniul său c-comandat, GV. Astfel categoria vidă *v* se realizează fonetic ca clitic pronominal prin acord gramatical cu nominalul *copiii* pe care îl c-comandă și de la care copiază mărci nominale de tipul persoană (a III-a) și număr (pl.). Marca EPP care generează structura sintactic reflexivă va marca morfologic cliticul pronominal *v* ca reflexivul *se*.

Reîntorcându-ne la propoziția (2), generată de verbul *a supăra*, care reflectă valența tranzitivă a verbului din diagrama 7, dar în același timp și caracteristica pseudo-reflexivă a valenței inacuzative retroerente a verbului, trebuie să răspundem la întrebarea care a generat această analiză, și anume statutul argumentului obiect *pe părinți*, atunci când verbul este la diateza reflexivă.

(12)

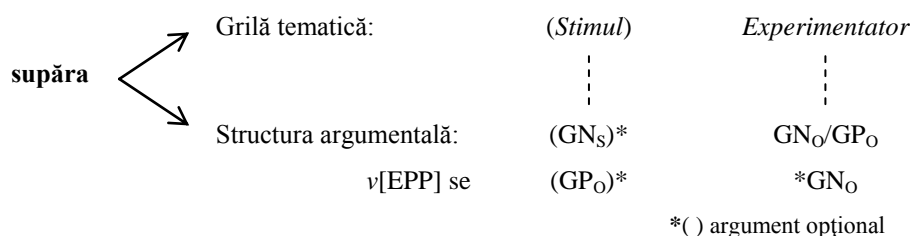

Diateza reflexivă este interpretată aici ca reflexia unui grup verbal periferic *Gv* generat de un centru *v*, care nu poate face interpretări semantice prin atribuirea de rol tematic, dar are o marcă EPP care îl ajută să copieze și să fuzioneze cu cel mai apropiat nominal deja interpretat semantic, *GN ciii*, din domeniul său de *c-comandă*. Deplasarea grupului nominal *GN ciii* generează o coreferință între poziția de subiect din *Gv* și poziția de obiect din *GV*, pe care o traducem ca reflexivitate sintactică. Având în vedere că acest lanț referențial nu conține decât un rol tematic, acela de *experimentator*, reflexivitatea sintactică nu va fi dublată și de una semantică.

Ce este interesant la verbul *a supăra* în limba română este posibilitatea ca, în cazul în care fuziunea într-o poziție de subiect interpretabilă semantic prin atribuirea de rol tematic este blocată de valența retroerentă a verbului, valența tranzitivă nu este automat redusă la valența inacuzativă. Astfel, valența fuziunii cu un nominal interpretat semantic ca *stimul* este redirectionată din grupul verbal periferic *Gv* (poziția de subiect) în grupul verbal nuclear *GV* (poziție de obiect), unde va intra în competiție pentru ordinea de fuzionare cu argumentul obiect obligatoriu. Care va fi ierarhia de fuzionare? Se pare că criteriul A (*Obiectul nominal GN c-comandă obiectul prepozițional GP*), revelat de structurile bitranzitive din limba engleză, se aplică în cazul verbului *a supăra* cu GP *părinți* fuzionând primul cu verbul lexical, iar *GN ciii* fuzionând ultimul, ceea ce generează o ierarhie bazată pe relația de *c-comandă* (*GN ciii c-comandă GP pe părinți*). Ierarhia prin *c-comandă* va determina și atribuirea rolurilor tematice corelate cu argumentele sintactice. În acest caz, criteriul ierarhic este cel al rolului tematic obligatoriu supraordonat rolului tematic

opțional. Astfel, argumentul obiect supraordonat GN *copiii* va fi interpretat prin fuzionarea cu V *supăra* ca *experimentator*, iar argumentul obiect subordonat GP *pe părinți* va fi interpretat ca *stimul* (vezi diagrama valenței sintactice revizuită în 13).

(13)

Care este în acest caz interpretarea valorii sintactice a grupului prepozițional GP *pe părinți*? Răspunsul este compatibil cu cel al gramaticii tradiționale: de complement indirect. Aparatul generativ nu îl va numi ca atare, ci va descrie această valoare ca o poziție subordonată ierarhic prin c-comandă argumentului obiect obligatoriu în grupul verbal nuclear, ocupată prin redirecționarea argumentului opțional din grupul verbal periferic (argumentul subiect), ca rezultat al activării valenței retroerente prin marca EPP a particulei vide a verbului *a supăra*.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Blake 1990 = Barry J. Blake, *Relational Grammar*, Routledge, London–New York, 1990.
 Chomsky 1995 = Noam Chomsky, *The Minimalist program*, MIT Press, Cambridge, Mass., 1995.
 Hornstein *et alii* 2005 = Norbert Hornstein, Jairo Nunes, Kleanthes K. Grohmann, *Understanding Minimalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
 Neamțu 1999 = G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și... distincții*, Editura Excelsior, Cluj-Napoca, 1999.
 Perlmutter 1989 = David Perlmutter, *Multiattachment and the Unaccusative Hypothesis: The Perfect Auxiliary in Italian*, în „Probus”, I, 1989, nr. 1, p. 63–119.
 Perlmutter–Postal 1984 = David Perlmutter, Paul Postal, *Some Proposed Laws of Basic Clause Structure*, în idem (eds), *Studies in Relational Grammar*, vol. I, University of Chicago Press, Chicago, 1984.
 Radford 2004 = Andrew Radford, *Minimalist Syntax. Exploring the structure of English*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
 Rosen 1984 = Carol Rosen, *The Interface between semantic Roles and Initial Grammatical Relations*, în D. Perlmutter, C. Rosen (eds), *Studies in Relational Grammar*, vol. II, University of Chicago Press, Chicago, 1984, p. 38–77.
 Rosen 1988 = Carol Rosen, *The Relational Structure of Reflexive Clauses. Evidence from Italian*, Garland Publishing, New York–London, 1988.
 Williams 1994 = Edwin Williams, *Thematic Structure in Syntax*, MIT Press, Cambridge, Mass., 1994.

RETROHERENT TRANSITIVES:
A CASE STUDY OF THE ROMANIAN (SE) *SUPĂRA*
(Abstract)

This paper focuses on a relatively narrow, but problematic, aspect of Romanian pseudo-reflexive phenomena, specifically the behavior of retroherent intransitives that retain their retroherent feature when activating their transitive syntactic valence. The analysis attempts to integrate harmoniously valuable insights from Relational Grammar and Generative Grammar research.

Cuvinte-cheie: *comportament retroerent, pseudo-reflexivitate, grup verbal periferic Gv, grup verbal nuclear GV, marca EPP, c-comandă, ordinea de fuzionare.*

Keywords: *retroherent behavior, pseudo-reflexivity, retroherent behavior, pseudo-reflexivity, vP-shell, core VP, EPP feature, c-command, order of merger.*

*Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31
atodea@yahoo.com*